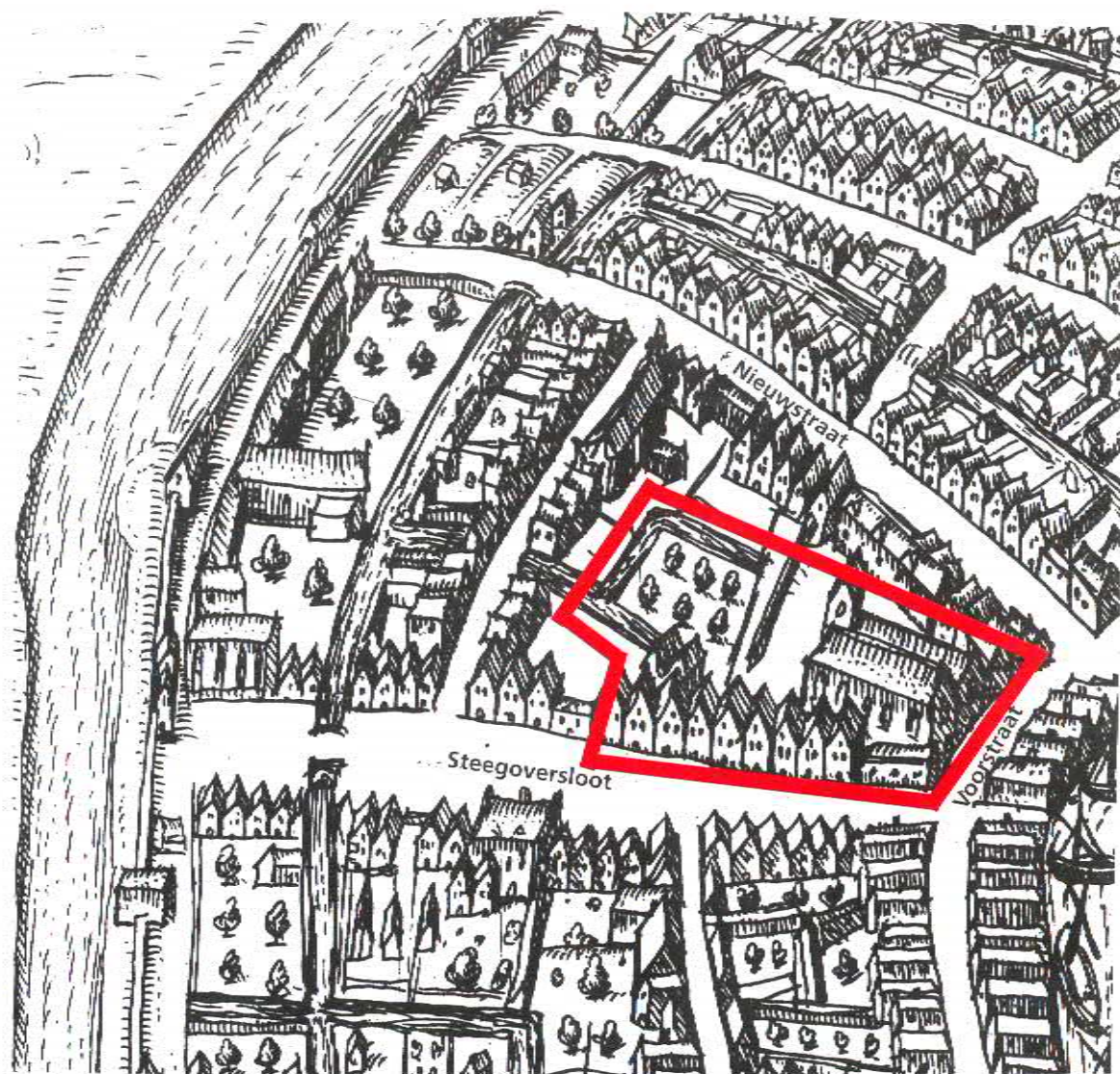

De vele gezichten van het Hof in Dordrecht

Deel 1

Van Augustijnenklooster tot Prinsenhof, 1283 - 1600

Verscholen achter een poortje aan de Voorstraat, met zijn drukte aan winkelend publiek, ligt een verstilld plein, het Hof genaamd. De geschiedenis van het gebouwencomplex rond dit plein gaat meer dan zevenhonderd jaar terug in de tijd. Rond 1283 stichtten de Augustijnen hier hun Dordtse klooster. Nadien volgden bestemmingen en daarmee gepaard gaande wijzigingen aan het complex elkaar veelvuldig op. Door al deze wijzigingen heeft het Hof vele wisselende gezichten gekend. Dordtse Huizen onthult al die gezichten. In de volgende uitgave zal de meer recente geschiedenis aan bod komen, in deze uitgave vindt u de vroegste geschiedenis de periode: 1283 - 1600. Van Augustijnenklooster tot Prinsenhof.

Voorpagina: Ge-
deelte van de
plattegrond van
Dordrecht door
Lodovico Guic-
ciardini, uitge-
geven in 1567.
(n.b: noord =
onder) In het
gebied gelegen
tussen Voor-
straat, Steeg-
oversloot, Vest
en Nieuwstraat
vestigden zich in
de middeleeu-
wen diverse
kloosterorden.
De Augustijnen
rond 1283 direct
achter de Voor-
straat (zie rode
omkadering). En
oostelijk hiervan
de vrouwelijke
kloosterorden
der Clarissen en
Agneten. Teke-
ning: Stadsar-
chief Dordrecht
- D.I. 147.

*'Het beginsel van de kerck,
't beginsel van den staet
Werd hier het eerst gelegd tot
kerck en burgeren baet'.
(G.D.J. Schotel)*

Het Hof, het voormalige kloos-
ter van de Augustijner bedelorde,
neemt in Dordrecht een bij-
zondere positie in; geografisch
gelegen in het hart van de mid-
deleeuwse stad en geschied-
kundig in het hart van gebeur-
tenissen van nationaal belang.
In 1572 vond in dit klooster na-
melijk de *Eerste Vrije Staten-
vergadering* plaats. Tijdens
deze bijeenkomst, in de refter
van het klooster, werd de eerste
aanzet tot de staat Nederland
in huidige vorm gegeven. De
geproclameerde vrijheid van
godsdienst maakte de weg vrij
voor de hervormingsbeweging.
In de Augustijnenkerk vond in
ditzelfde jaar de eerste protes-
tantse predikatie plaats.

De Augustijner orde, werd na
bijna drie eeuwen in 1572 uit
het klooster verdreven. Van de
eerste kloosterbehuizing uit de
late dertiende eeuw, resteerde
toen al niets meer. De Augus-
tijnerkerk dateerde van een

volledige vernieuwing om-
streeks 1450 en de overige
kloostergebouwen waren na
1510 opgetrokken, na een hefti-
ge brand.

In 1586 zijn de kloostergebou-
wen op kosten van de stad op
luisterrijke wijze herschapen in
een Prinsenhof, geschikt als
waardige verblijfplaats voor de
'Gouverneurs van den lande'.
Vorsten en magistraten werden
hier groots onthaald.

Na de vroege zeventiende eeuw
ging het minder goed met het
Hof. De gebouwen werden voor
vele doeleinden benut. De
schutters van de Heelhaak von-
den er onderdak evenals de
bakkerij van de diaconie. Daar-
naast werd het Hof gebruikt als
beurs en looihal en ook de
beestenmarkt vond er een
plaats. In de voormalige kloos-
tergang werden diverse wonin-
gen ingericht.

Meer over deze tijd en de perio-
de erna leest u in de volgende
uitgave van Dordtse Huizen.

Dit verhaal begint met de
komst van de Augustijnenbroe-
ders naar Dordrecht in de der-
tiende eeuw.

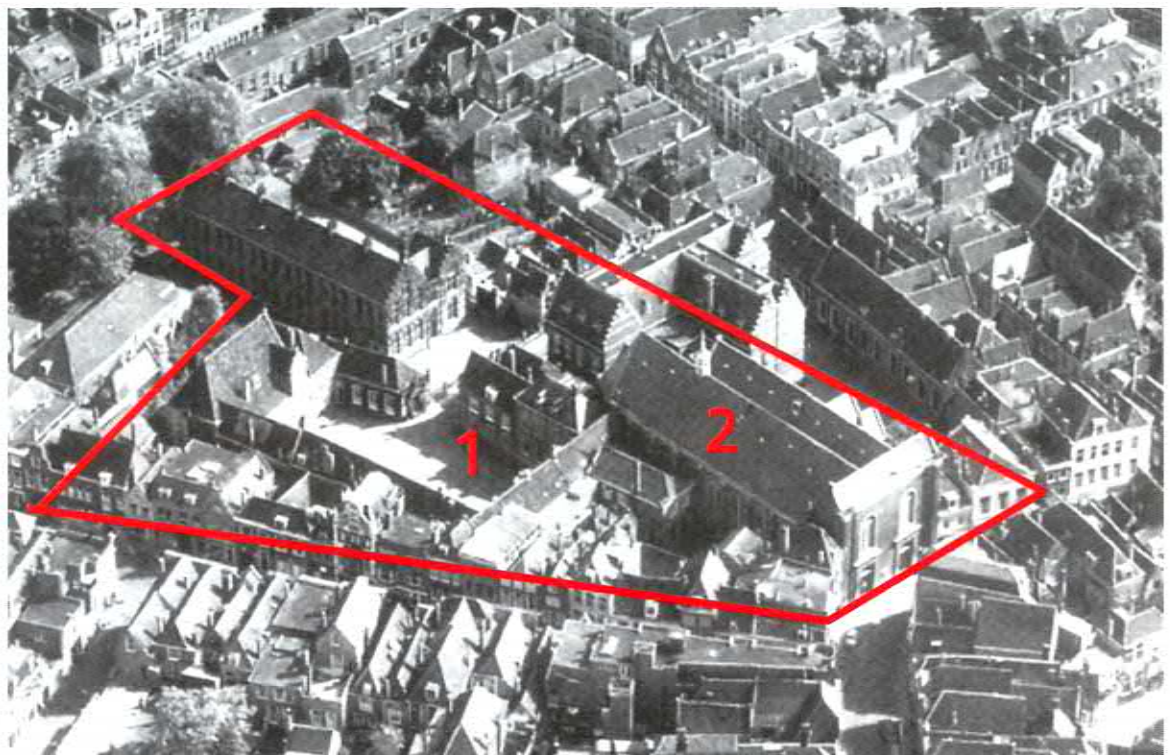
Hoofdstuk 1: Het Augustijnenklooster

Bedelorden

In het begin van de dertiende
eeuw werden nieuwe klooster-
orden gesticht met meer so-
ciaal gerichte doelstellingen.
Deze zogenaamde bedelorden
kozen de stad tot hun woon- en
werkterrein. Het contemplatie-
ve (beschouwende) leven com-
bineerden zij met een actief,
naar buiten gericht optreden,
in de vorm van zielzorg en pre-
diking en alles wat daarbij
kwam kijken. Omdat zij eigen
bezit hadden afgezworen, wa-
ren zij voor hun levensonder-
houd aangewezen op giften uit
de bevolking.

Zowel de Franciscanen of Min-
derbroeders als de Augustijner
(h)eremieten hebben zich in
Dordrecht gevestigd; de Augus-
tijnen rond 1283 op een terrein
dat hun door de Hollandse
graaf Floris V was geschonken.
Door hun religieuze activiteiten
in stad en ommelanden speel-
den de bedelmonniken een be-
langrijke rol in de ontwikkeling
van de stad. De komst van het
klooster had dan ook niet al-

Het Hof (1) met
Augustijnen-
kerk (2) gezien
vanuit ongeveer
hetzelfde stand-
punt als Guic-
ciardini's teke-
ning uit 1576.
De rode omka-
dering geeft het
voormalige
kloosterterrein
van de Augus-
tijnerorde aan.
In grote lijnen is
de situatie op
deze foto uit
1960 nog verge-
lijkbaar met de
tekening uit
1567. Het
schoolgebouw
(uit 1906) in de
kloostertuin is
inmiddels al-
weer verdwe-
nen. Foto: KLM -
Aerocarto.

leen de instemming van de stad, maar werd door deze ook financieel ondersteund. Dit blijkt uit stadsrekeningen over de jaren 1284/87 waarin uitgaven voorkomen bestemd voor het 'Augustijner kapittel'.

Het Augustijnenklooster en -kerk in de dertiende en veertiende eeuw

In zijn *Beschrijvinge der stad Dordrecht* schrijft Matthys Balen in 1677 dat Goidschalk Oem, de eerste prior van het klooster, in 1293 de eerste steen voor de kerk heeft gelegd.

Al betrekkelijk snel na de stichting blijkt het klooster te zijn getroffen door brand. In 1295 verleende de Keulse aartsbisschop een aflaat van veertig dagen voor de herbouw van het klooster. Veel meer is er over kerk en klooster in de beginperiode niet bekend. De archieven zijn verloren gegaan en van de eerste gebouwen resteren geen zichtbare sporen.

Ligging van het Augustijnenklooster

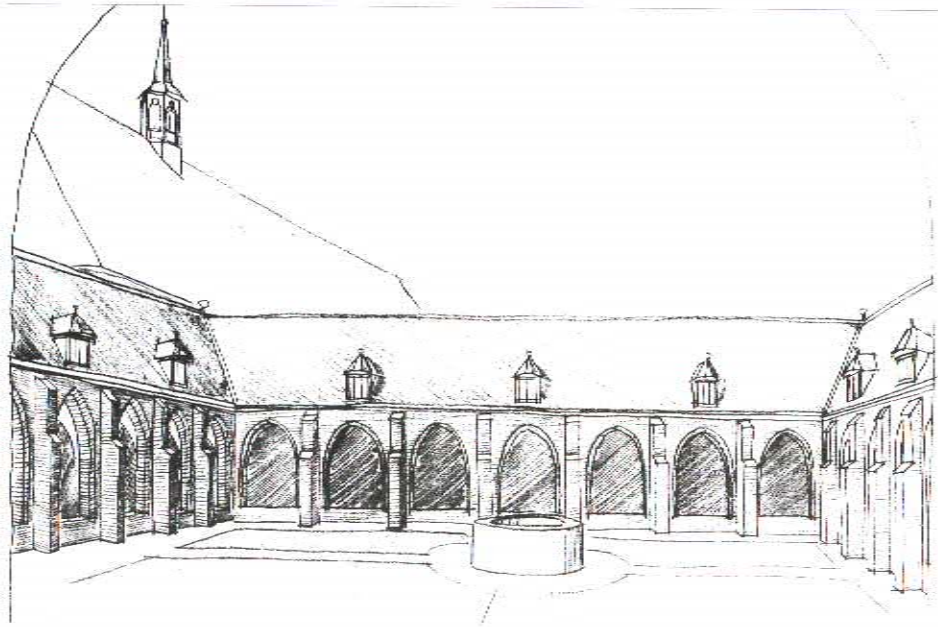
De kerk en het kloostercomplex lagen verscholen achter de huizen aan de oeverwal van de Thuredrecht, de huidige Voorstraatshaven.

Nadat in de dertiende eeuw de oeverwal (Voorstraat) was volgebouwd, ontstonden er nieuwe bouwlocaties toen landinwaarts rond 1271 een stadsgracht was gegraven.

Deze stadsgracht werd benut om de nieuw gewonnen, drassige gronden te ontwateren. Hiervoor is een stelsel van sloten of spranten haaks op de stadsgracht gegraven.

Aan de noordzijde van hun kloosterterrein hadden de Augustijnenbroeders in de late dertiende eeuw zo'n sloot gegraven. Een steeg die enkele jaren later langs (vanuit het klooster, over) deze sloot werd aangelegd, kreeg de naam Steegoversloot.

Rond dezelfde tijd is de Nieuwstraat aangelegd, deze straat

vormde de zuidelijke grens. Het gebied ten oosten van het klooster, tot aan de stadsgracht, bleef nog lang onbebouwd. Hier lag de tuin, de Augustijnenkamp, omzoomd door afwateringssloten.

De drassige omstandigheden van het terrein vormen de aanleiding om te vermoeden dat het klooster in eerste aanleg dicht tegen de hoger gelegen oeverwal, de Voorstraat, moet worden gezocht.

De bouw en ontwikkeling van het even zuid-westelijker, aan de Voorstraat gelegen Franciscaner of Minderbroedersklooster zou wel eens model kunnen staan voor de vroegste bouwfases van het Augustijnenklooster.

Minderbroeders

Het rond 1250 gebouwde en (bovengronds) reeds lang verdwenen Minderbroedersklooster is in 1983 opgegraven. Het complex bleek zich te hebben ontwikkeld in drie hoofdbouwfases, waarbij het telkens is vergroot en naar achteren uitgebreid.

De eerste bakstenen zaalkerk uit ongeveer 1250 lag dicht langs de straat, erachter was een houten kloostergang opgetrokken. Rond 1300 is het klooster geheel nieuw en ruimer herbouwd. Achter de een-

beukige kerk lagen aan de kloostergang onder meer een refter en een dormitter (eet- en slaapzaal).

In 1375 werden de gebouwen wederom radicaal vernieuwd. Vooral de kerk werd fors vergroot om meer ruimte te kunnen bieden aan toehoorders. In tegenstelling tot de voorlopers lag deze tweebeukige kerk haaks op de Voorstraat. Velen wensten hun laatste rustplaats te vinden bij de Minderbroeders, vandaar dat ook het kerkhof werd uitgebreid.

Niet alleen het Minderbroedersklooster was bij de Dordtse burgerij in trek om begraven te worden, dit gold evenzeer voor het Augustijnenklooster. Hierom en vanwege de grote belangstelling voor hun predikaties, mogen wij ervan uitgaan dat kerk en klooster gestaag werden vergroot. Tot 1439 zijn hiervoor echter geen bewijzen voorhanden.

De Augustijnenkerk in de vijftiende eeuw

(zie afbeelding op pagina 8 en voor een verklaring van de bouwkundige begrippen pagina 18).

In enkele publicaties wordt gesuggereerd dat het schip van de kerk in huidige verschijningsvorm uit 1293 zou date-

De kloosterhof met kloostergang en Augustijnenkerk in de vijftiende eeuw. De éénlaagse kloostergang verbond alle kloostergebouwen met elkaar. De gang was in steen overwelfd en aan hofzijde voorzien van spitsboogvormige openingen tussen steunberen. In het midden van de hof bevond zich een waterput. Tekening: Auteur, okt. 2000.

De Augustijnenkerk na restauratie in 1994-'96. Gezien vanaf de orgelgalerij in de richting van het koor. Bij de restauratie is de vloer, bestaande uit grafzerken, in het zicht gebracht. De kuipvormige preekstoel is hier in 1597 geplaatst en is afkomstig uit de Grote Kerk. In de Grote Kerk was de preekstoel hoger geplaatst waardoor de voet met het zinnebeeld van Christus, een pelikaan die zich tot bloedens in de borst pikt als voedsel voor haar jongen, beter zichtbaar was. Ansichtkaart 'Stichting behoud Augustijnenkerk'. Foto: H.A. van Duinen, 1998.

ren, recent uitgevoerd bouwhistorisch onderzoek maakte echter duidelijk dat de kloosterkerk in huidige opzet uit het midden van de vijftiende eeuw dateert. Wellicht geeft het schip wel de omvang van de vroegere éénbeukige kerk weer. Mogelijk bevinden zich hiervan zowel onder de noordelijke muur als onder de arcade met de zuilen nog funderingsresten.¹¹

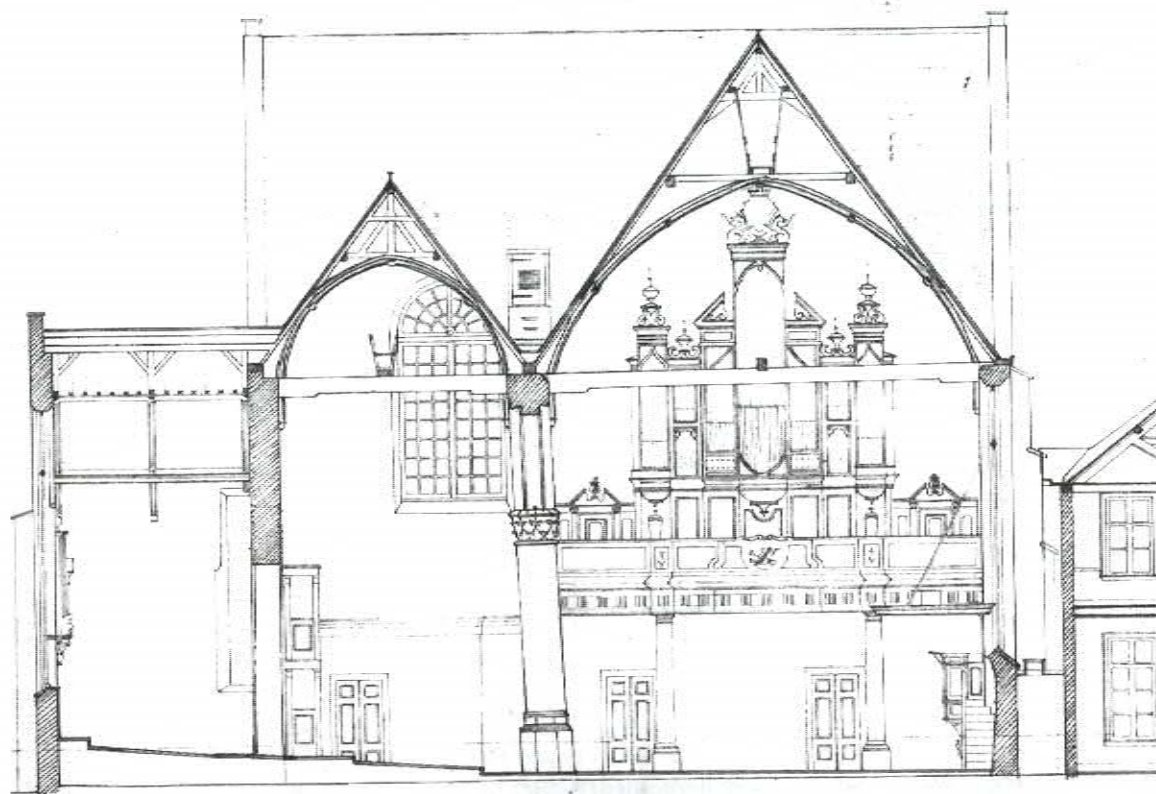
Een grote partij bakstenen van fors formaat, zogenaamde kloostermoppen, was in 1439 door de Augustijnenbroeders weggehaald bij de door de Sint Elisabethsvloed in 1421 beschadigde veertiende eeuwse kerk van Eemkerk. De stenen zijn gebruikt bij de bouw van een nieuwe kloosterkerk.¹²

De kerk, waarvan de bouw rond 1440 aanving, is in laat-gotische stijl en naar voorbeeld van het eigen kerktype van de bedelorden: een hallenkerk met twee beuken.

Het schip of hoofdbeuk bestaat uit acht traveeën met een drizijdig gesloten koor.

Doorsnede over de Augustijnenkerk gezien in westelijke richting (Voorstraat). Met de Scharlaeckenkapel (links) en de in 1859 gebouwde kerkeradskamer (rechts). Het orgel dateert uit 1899 en is gebouwd door Maarschalckerweerd. Het vervangt een orgel van Hess uit 1775. Dat op zijn beurt een orgel uit 1555 verving dat was geplaatst tegen de oostgevel van de zijbeuk. Tekening: Architect B. van Bilderbeek, dec. 1945.

Een smallere zuidelijke zijbeuk van eveneens acht traveeën is van het schip gescheiden door een arcade met natuurstenen zuilen. De koolbladkapitelen op deze zuilen zowel als de profilering van de scheibogen zijn van gelijk model als die in de Grote Kerk en andere kerken die zijn uitgevoerd in de stijl van de Brabantse gotiek. Houten muurstijlen met korbelen, sleutelstukken en trekbalen droegen de houten gewelven en de sporenkappen van beide parallel gelegen zadeldaken (tot de brand in 1510, zie later).

De spitsboogvormige vensters waren oorspronkelijk voorzien van bakstenen montants en traceringen waarin glas-inlood ramen. Eén van de gebrandschilderde ramen in het koor zou in 1554 zijn geschonken door keizer Karel V. Er was sprake van 'het glas daar het Keyzers wapen in staat'. Tweemaal versneden steunberen schragen tussen de vensters de buitenmuren.

De gevel aan de Voorstraat zijde ging oorspronkelijk schuil achter vier kleine woningen, 'kameren', aan de straat. De hoog opgaande dubbele tuitgevel was vanaf de straat echter goed zichtbaar. Oorspronkelijk was er aan Voorstraat zijde geen toegang tot de kerk. De belangrijkste entree was voor de broeders van het klooster en bestond uit een, nog bestaand, poortje in de noordmuur van het koor naar de kloostergang (nu het baarhuis). Voor burgers was er een toegang in de noordmuur aan de westzijde. Dit zogenaamde 'lekenpoortje' is later gedicht.

Waarschijnlijk is de kerk in 1450 voltooid, in dat jaar is namelijk sprake van een betaling door de stad van de leien op het dak van het nieuwe kerkgebouw.

Aanbouw van kapellen

Kort na de voltooiing van de kerk zijn er tegen de zuidelijke zijbeuk vier kapellen gebouwd.

Vanaf de Voorstraat beginnend: de Schrijvers- of doopkapel, de Jan en Willem Drenkwaertskapellen, en de Van Beverenkapel, oorspronkelijk Queckelskapel genaamd.

De Schrijverskapel en de Van Beverenkapel vertonen veel

overeenkomsten. Het zijn driezijdig gesloten kapellen met steunberen en spitsboogvormige vensters. De schrijverskapel is rond 1488 gesticht door de regentenfamilie Schrijver. De kapel is in steen overwelfd. Het straalgewelf op schalken

Natuurstenen poortdoorgang van de kerk naar het baarhuis, de vroegere kloostergang. Dit was in de kloosterperiode de belangrijkste toegang tot de kerk. Rechts nog net zichtbaar een spitsboogvormige nis in het baarhuis, als herinnering aan de kloostergang/hof. Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

De zuidgevel van de Augustijnenkerk met de Scharlaecken- en de (dakloze) Van Beverenkapel na restauratie in 1994-'96. De oorspronkelijke glas-inlood vensters zijn bij onderhoudswerkzaamheden rond 1775 vervangen door de nog aanwezige houten vensters. Ansichtkaart 'Stichting behoud Augustijnenkerk'. Foto: H.A. van Duinen, 1998.

'De Augustijne Kerk te Dordrecht uijt 't Hoff te zien'. Tekening van Jacob Hoolaart uit ongeveer 1760 met het dak van de Augustijnenkerk vanuit de kloostertuin gezien. De dakruiter met hoge ingesnoerde naaldspits fungeert als klokkentorentje. De klok hierin draagt als randschrift: *Temporis extremi tum memor est tui 1673 + Petrus Stanroy me fecit Amstelredam.* Deze klok verving een exemplaar uit 1529, Joris genaamd, die was gebarsten door het vele luiden. Tekening; Stadsarchief Dordrecht - D.I. 1395.

De Van Beverenkapel op een tekening uit het geslachtsboek van de familie Van Beveren uit omstreeks 1620. In de kapel de grafzerk van Cornelis van Beveren (1524-1586), in 1572 eerste protestantse burgemeester van Dordrecht. In de gebrandschilderde glas-in-loodvensters zijn bijbelse voorstellingen afgebeeld, v.l.n.r.: Mozes met de tien geboden, de Jacobs ladder en Jacob en Rachel. Het netwerkgewelf is in 1894 afgebroken. Enkele sluitstenen zijn bewaard gebleven. Tekening; Stadsarchief Dordrecht.

steunt op kapitelen en heeft bovenin een fraai bewerkte sluitsteen. De Van Beverenkapel is eveneens op een dergelijke wijze overwelfd geweest. In 1894 is het veelhoekige dak van deze kapel verwijderd, hierbij is het gewelf gesloopt. De sluitstenen zijn wel bewaard. Evenals een fraai grafmonument ter ere van Willem van Beveren uit 1631. De Jan en Willem Drenkwaertskapellen zijn beide rechthoekig van plattegrond. In de dubbele tuitgevel zijn twee spitsboogvormig vensters opgenomen. De Willem Drenkwaertskapel werd nadien naar de gebruiker, de Scharlaeckenkapel genoemd. In 1647 zijn beide kapellen samengevoegd. Een grafmonument ter herinnering aan Mr. Meyndert van Segwaert is bewaard gebleven.

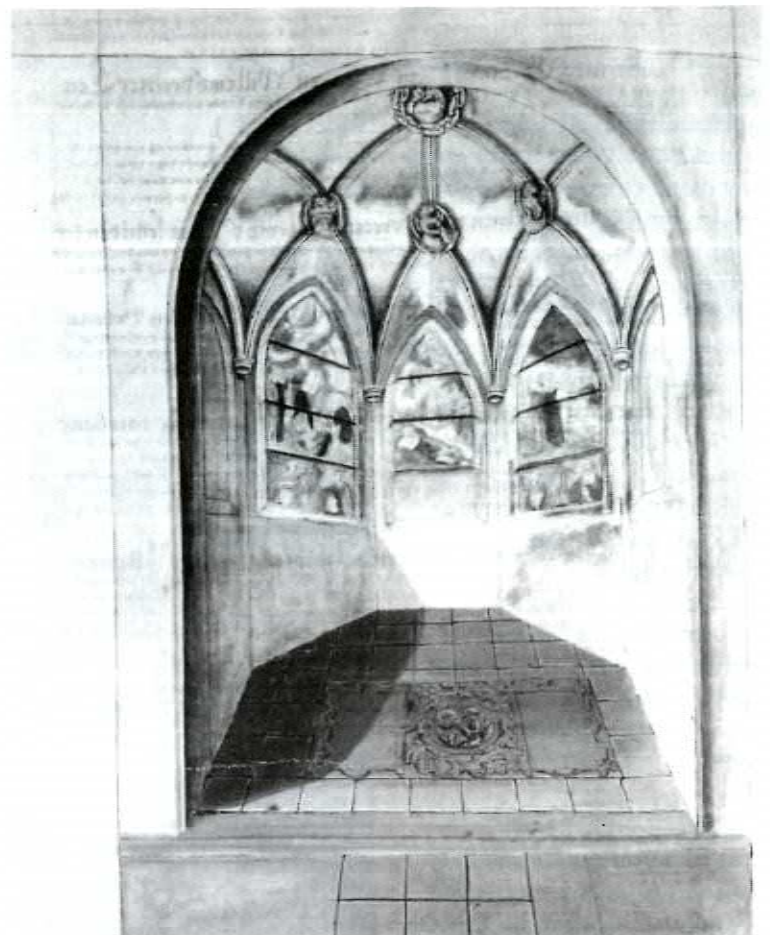
In de vijftiende eeuw is op de kop van de zuiderzijbeuk (aan oostzijde) een sacristie aangebouwd. Een venster in de kopgevel van de zijbeuk is hierbij gedicht. Evenals het zuidvenster in het koor van de hoofdbeuk. Een poortdoorgang maakte de sacristie vanuit het koor bereikbaar.¹⁵⁷

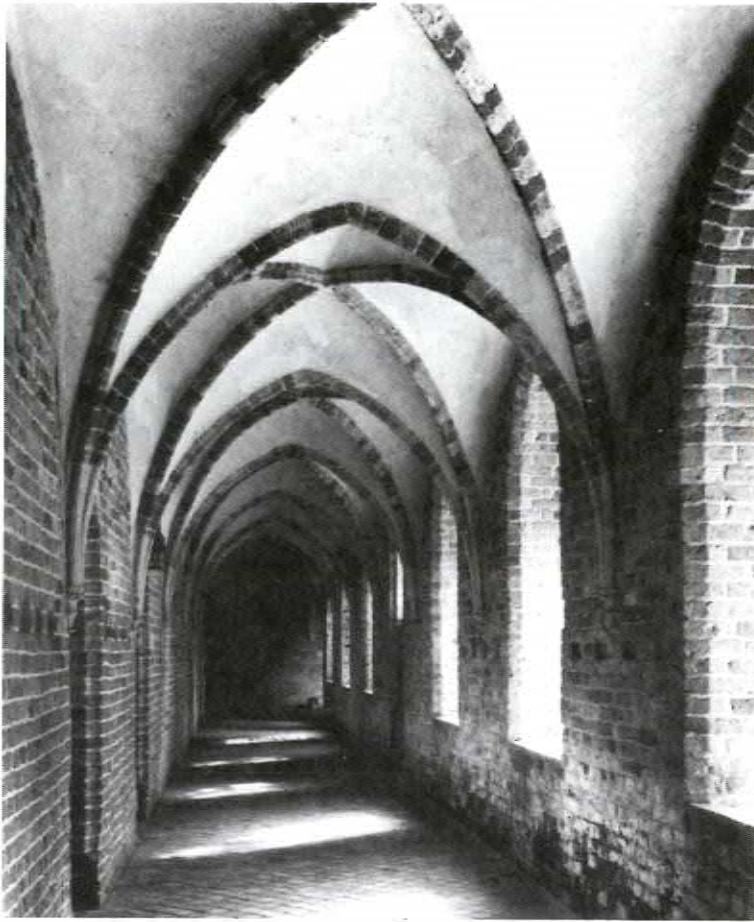
Het Augustijnenklooster in de vijftiende eeuw

Niet alleen de kerk, maar ook de overige kloostergebouwen zijn in de vijftiende eeuw vaak verbouwd. Dit blijkt onder meer uit een akte uit 1442

waarin gesproken wordt over 'nyeuw tymering van den clooster'.

Van de bebouwing uit deze periode zijn helaas geen zichtbare sporen bewaard gebleven. Dit heeft onder meer te maken met

klooster op 23 augustus 1512 door brand werd verwoest. Matthys Balen noemt in zijn *Beschrijvinge der stad Dordrecht* in 1677, in eerste instantie dezelfde datum (pagina 132), maar schrijft later (pagina 807) dat de brand in 1510 plaatsvond. Hij vermeld erbij dat 1512 op een vergissing berust. (?)

Ook over de schade door de brand aan klooster en kerk zijn de meningen verdeeld. Het onlangs uitgevoerde bouwhistorisch onderzoek maakte duidelijk dat de gevolgen van de brand voor de kerk niet erg dramatisch geweest kunnen zijn.

De houten kappen waren wel een gemakkelijke prooi voor de vlammen. Uit onderzoek bleek dat de nog aanwezige sporenkappen van beide zadeldaken boven schip en zijbeuk en de houten spitsboogvormige gewelven, dateren van kort na de brand.¹⁴²

De kloostergang van het Augustijnenklooster is helaas niet bewaard gebleven. De foto geeft een goede indruk hoe deze gang, met kruisgewelven en spitsboogvormige openingen naar de kloosterhof, er uit moet hebben gezien. Zelfs de vloerafwerking, kleine plavuizen in een diagonaal patroon, komt hiermee overeen. De foto toont de nog bestaande kloostergang van het kruisherenklooster in Ter Apel. Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

de laag gelegen drassige grondslag. Zoals in 1476 bij het uitdiepen van de stadsgracht, de uitkomende grond is gebruikt om het terrein van het klooster Sint Agnes, oostelijk aan de stadsrand, op te hogen, zo zal dit ook bij het Augustijnenklooster diverse keren zijn gebeurd. Dit blijkt onder meer uit opgravingen in het huis Hof 14 (deel van de kloostergang) waar onder de huidige vloer, op een halve, anderhalve en twee meter diepte oude, uit plavuizen bestaande, vloeren werden aangetroffen. Bij elke ophoging was men verplicht de bebouwing -op een hoger niveau- nieuw op te trekken. Evenals het Minderbroedersklooster zal het Augustijnenklooster ondergronds nog voor een groot deel bewaard zijn gebleven. Archeologisch onderzoek kan hierin meer duidelijkheid verschaffen.

In 1471 is er voor het eerst sprake van een dwarsgang tussen het Steegoversloot en de

Nieuwstraat. Deze steeg, later Augustijnenkamp genoemd, vormde de oostelijke grens van het kloosterterrein.

Een steeg vanuit het klooster naar de Nieuwstraat werd in de volksmond de 'Ganck ten Augustinen' genoemd.

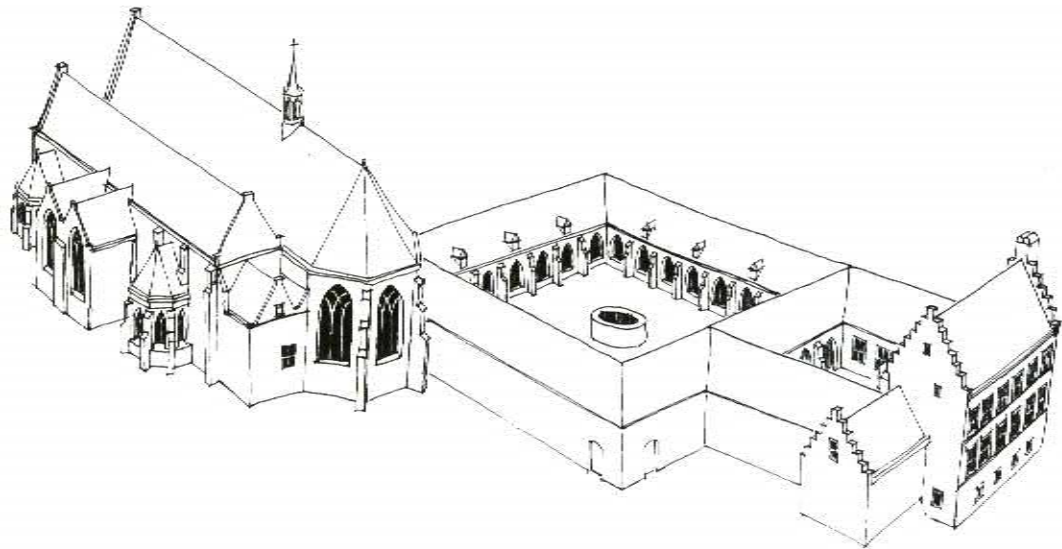
Het Augustijnenklooster en kerk in de zestiende eeuw

In diverse publicaties wordt vermeld dat het Augustijnen-

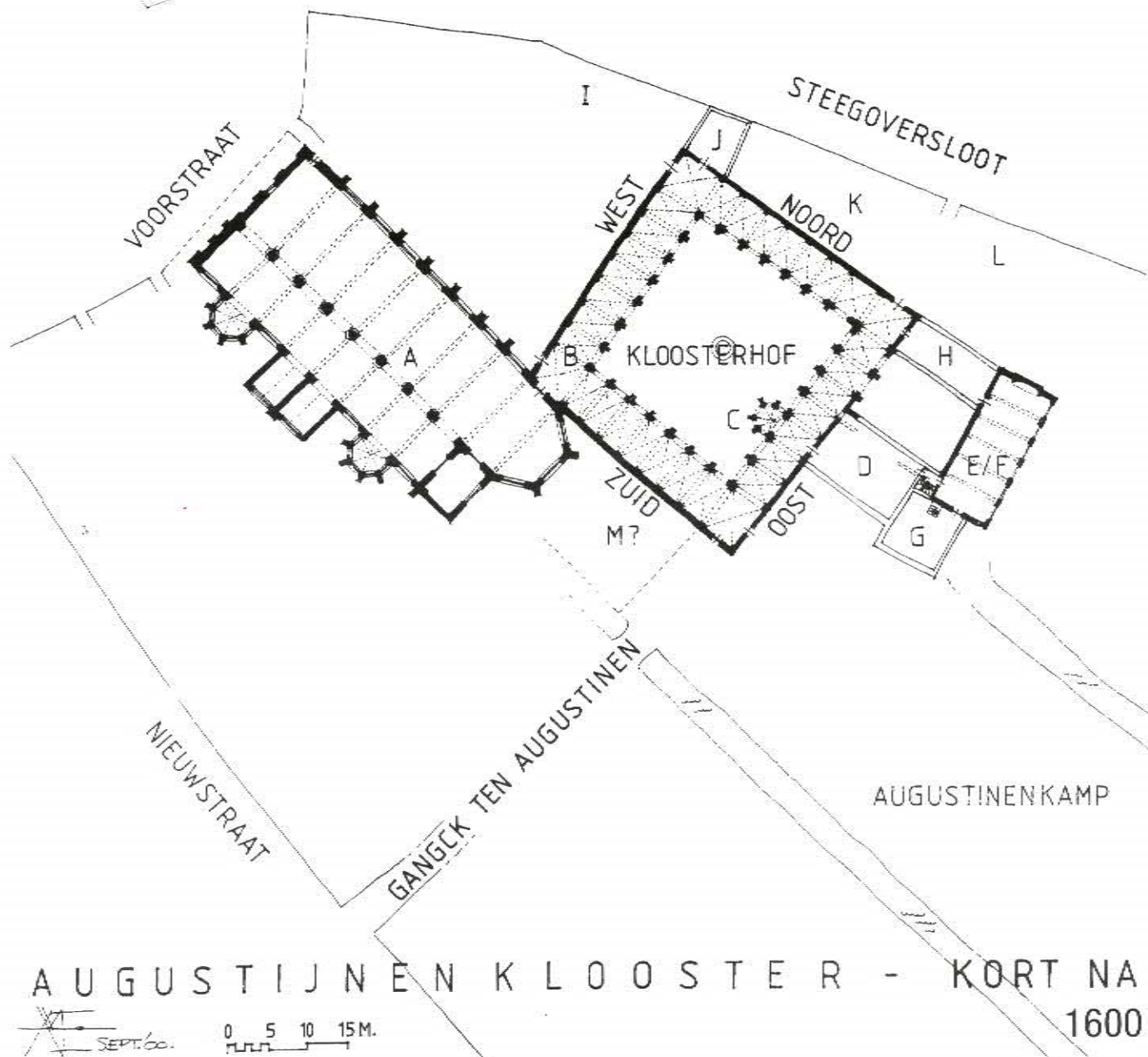
Het klooster daarentegen is waarschijnlijk zwaarder getroffen. Het verhaal gaat namelijk dat Marten Heynricxzoon, die bij het blussen aanwezig was, deels werd bedolven onder een omvallende muur. De herbouw van het klooster werd stevig aangepakt, mede omdat de aartsbisschop van Keulen aan iedereen die meehielp een aflaat van elf dagen verleende.

Twee spitsboogvormige nissen in het baarhuis geven een indruk van de voormalige openingen in de kloostergang. Beide nissen gaan echter niet zover terug. Bij ingrijpend herstel van de woning boven het baarhuis is de muur in 1873 geheel vernieuwd, de nissen zijn hierbij gereconstrueerd. Foto: Auteur, juni 2000.

SEPT. 60

AUGUSTIJNEN KLOOSTER - KORT NA 1600

SEPT. 60. 0 5 10 15M.

Het klooster na de herbouw - Zie afbeelding: Augustijnenklooster kort na 1500, pag. 8

In het verleden zijn pogingen gedaan om te komen tot een reconstructie van het klooster in deze periode, na de herbouw. Echt bevredigend zijn de resultaten van deze pogingen echter niet.

Geeft recent uitgevoerd bouwhistorisch- en archiefonderzoek en met name de bestudering van de posten op de thesauriersrekeningen van 1586 (vanwege grootscheepse verbouwingen, zie later) enige houvast in een poging om een beeld te schetsen van het kloostercomplex in de laatste fase, de eerste helft van de zestiende eeuw? Een poging:

Het minste probleem geeft de klooster- of kruisgang -B-. Hoewel uit later tijd geeft de huidige Hof-bebouwing deze gang nog herkenbaar weer. In de westelijke gang zijn nog enkele spitsboogvormige nissen zichtbaar, hoewel het een latere reconstructie betreft, geven deze nissen een mooi beeld van de -voormalige- openingen in de kloostergang. De gang was geheel overwelfd met stenen kruisgewelven. Gelegen rond een vierkante kloosterhof, vormde de gang het centrum van het complex. De oostelijke gang is in 1586 afgebroken, maar in 1972 zijn de fundamenten hiervan opgegraven en in de bestrating weergegeven. Evenals het tegen deze gang aangebouwde lavatorium (wasgelegenheid)

-C-.

De refter of reventer (eetzaal) -D-, lag traditioneel tegenover het lavatorium, omdat deze zogenaamde 'cleyne-' of winterrefter¹⁵⁾ is afgebroken is niet precies bekend hoe deze er heeft uitgezien. Slechts een aanzet van een van de muren is onder de bestrating aangetroffen.

een tweede refter, de grote- of zomerrefter (huidige Statenzaal) -E- is gebouwd rond 1515.

Met een spiltrap was de verdieping bereikbaar, hier lag de dormitter (slaapzaal) -F-. Omdat deze zomerrefter met dormitter nog steeds bestaat, is het, afgezien van de kerk, het oudste nog aanwezige kloostergebouw. Een korte beschrijving ervan:

Refter/Dormitter (Statenzaal)

Het gebouw uit omstreeks 1515, nu Hof 11, staat op een rechthoekig grondvlak en bestaat uit een kelder, begane grond, verdieping en zolder. Op de zuid-westhoek is een (in 1586 gewijzigde) traptoren met spiltrap uitgebouwd.

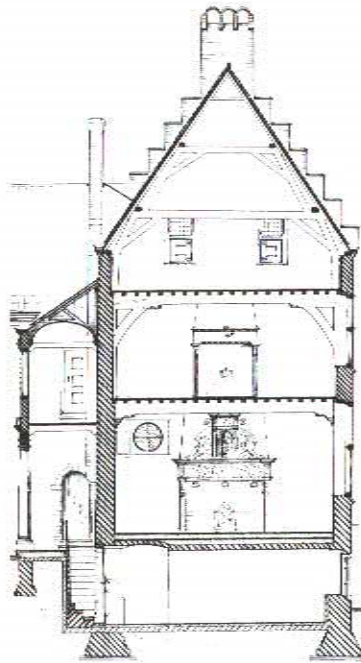
De kelder is volledig gemetseld en bestaat uit vier tongewelven met een gang aan de westzijde. De refter lag op de begane grond, deze ongedeelde ruimte is zes balkvakken diep en heeft in de oostgevel evenveel kruisvensters. Even groot is de dormitter, gelegen op de verdieping.

De verdiepingvloeren bestaan uit moer- en kinderbinten, de moerbalken rusten op gotische sleutelstukken met natuurstenen consoles onder de eerste verdiepingvloer en korbeelstellen onder de tweede.

De eikenhouten sporenkap draagt het met leien gedekte zadeldak tussen trapgevels. De kap bestaat uit twee gestapelde schaargebinten met flieringen

en daksporen die bovenin zijn gekoppeld met een haanhout. Deze kapconstructie komt, in vereenvoudigde vorm, overeen met de, rond dezelfde tijd vernieuwde, kapconstructie in de kerk.

Alle voorkomende bakstenen zijn van het zogenaamde rijn- of drieling formaat (ca. 180x90x45 mm.) Een steen die rond 1500 is geïntroduceerd.

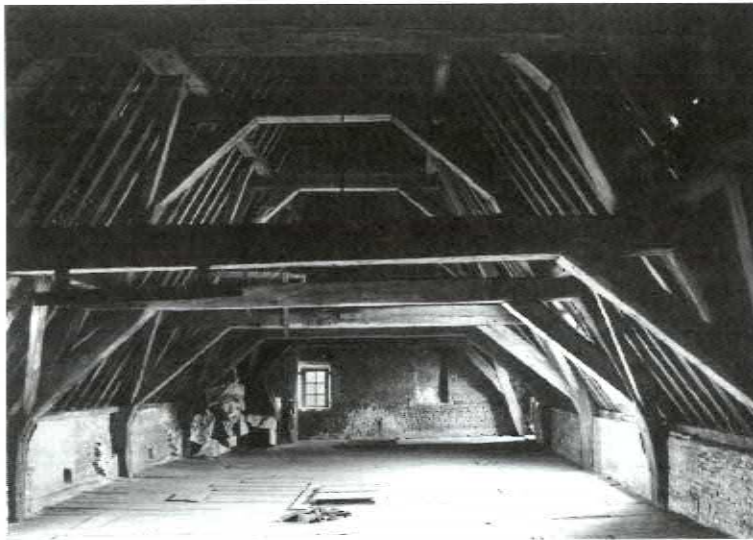
Doorsnede over de refter/dormitter, de huidige Statenzaal. Dit bouwlichaam dateert uit ongeveer 1515. Na meerdere soms ingrijpende verbouwingen is het in 1970-'72 gerestaureerd waarbij de laatste toestand model stond.

Op de tekening uit 1972 is in de Statenzaal de zogenaamde 'wildemannenschouw' aangegeven. Deze schouw in renaissancestijl was afkomstig uit de Kloveniersdoelen. Na afbraak van de Doelen rond 1857, is de schouw bewaard gebleven en na omzwervingen uiteindelijk niet in de Statenzaal, maar in een vertrek in Museum Van Gijn terecht gekomen. Tekening: Architectenbureau Kruger, Voorburg/ Afdeling restauratie gemeente Dordrecht, mei 1972.

Oostelijke gevel van de refter/ dormitter, de huidige Statenzaal. Tijdens de restauratie in 1970-'72 zijn de getekende kruisvensters gereconstrueerd. Tekening: Architectenbureau Kruger, Voorburg/ Afdeling Restauratie gemeente Dordrecht, mei 1972.

De zolder en de sporenkap met de ondersteunende schaargebinten van de Statenzaal. De foto is gemaakt voor de restauratie. Foto: Rijksdiens voor de Monumentenzorg, ca. 1970.

De genoemde kelders onder de refter dienden voor de opslag van etenswaren. Praktisch gereedeneerd zal de keuken -G- tussen beide refters in hebben gelegen, grenzend aan de voorraadkelders en in de nabijheid van de sloot die als riool werd gebruikt.

Een gebouw in het verlengde van de noordelijke gang en aansluitend aan de zomerrefter, in 1586 cleyne zael genoemd, ¹⁵⁾ had een onbekende functie. Als kapittelzaal is het te klein.

In 1552 legateerde de schoolmeester Adriaan Coel Pieterszn. 12 carolus guldens aan de Augustijnen, om boeken te kopen voor de bibliotheek. Wellicht dat de bibliotheek -H- hier gezocht moet worden. Omdat het later volledig is vernieuwd is over de ouderdom van dit gebouw niets te zeggen.

De voormalige dormitter, nu groene zaal genoemd, op de eerste verdieping. De vloer bestaat uit moer- en kinderbinten op korbeels en muurstijlen. Aan de hand van verfsporen is in 1972 een beschildering van arabesken op de moerbalken teruggebracht. Foto: Auteur, juni 2000.

Dit samenstel van gebouwen ten oosten van de kloostergang is bepaald onorthodox voor kloosters. Ruimtegebrek op het kloosterterrein noopte wellicht tot de gekozen gebouwenopstelling.

Aan de noordelijke arm van de kruisgang bevonden zich langs het Steegoversloot, respectievelijk vanaf de Voorstraat: een infirmerie of zieckhuys -I- ¹⁷⁾, een priorskamer -J- ¹⁸⁾ en een brouwhuis. -K- ¹⁹⁾ Ook de loeven, bergplaatsen, -L- waren hier gelegen. Over de omvang en uitvoering van deze gebouwen is niets bekend. Evenmin als er iets bekend is over de locatie en omvang van het Kapittelhuis of -zaal, -M-. Na de kerk het belangrijkste vertrek van het klooster, hier werd vergaderd en uit de Heilige Schrift of de Orderegel gelezen. In de

meeste publicaties wordt gewezen naar een locatie ten zuiden van de zuidelijke kloosterarm, maar hier is geen enkel bewijs voor.

Slechts vergaand Archief-, Archeologisch- en Bouwhistorisch onderzoek zal meer informatie opleveren over de kloostergebouwen.

Oostelijk van het kloostercomplex beschikten de kloosterbroeders over een grote tuin, de 'Augustinenkamp' genaamd, deze was omsloten door grachten, de 'Augustinengraf(ch)t'. Volgens een akte uit 1435 woonde de prior van het klooster Jacob Lisse, in een huis aan de Nieuwstraat dat aan de achterzijde grensde aan deze gracht. Waaruit zou kunnen blijken dat de eerder genoemde priorskamer aan het Steegoversloot slechts als werkkamer diende. Het klooster bezat aan de Nieuwstraat eveneens diverse provenierswoningen.

Hervorming in de gelederen der Augustijnen

Terwijl het klooster meer en meer in rijkdom en aanzien toenam, ontstond er bij sommige broeders een groot verlangen om de godsdienst van gegroeide misstanden te zuiveren.

De belangrijkste onder hen was Hendrik van Sutphen, die in 1515 tot prior werd aangesteld. Hij had in Wittenberg gestudeerd en samen met Luther in hetzelfde klooster gewoond. Zo drongen de Lutherse denkbeelden door in de preken van de Augustijnen.

Omdat de stad deze 'ketterse' denkbeelden niet accepteerde werd Van Sutphen afgezet. Echter een kleine kring van volgelingen vormde in Dordrecht een eigen gemeenschap.

Hoofdstuk 2: Het Prinsenhof

1572, de Eerste vrije Statenvergadering

Nadat Dordrecht op 25 juni 1572 de zijde van de Prins van Oranje had gekozen, werd de oudste stad van Holland door de andere 'vrije' steden uitgekozen als plaats voor raadpleging over de toekomst van het land.

De refter van het Augustijnenklooster had reeds lang een zekere vermaardheid als vergaderplaats. Het stadsbestuur maakte hier regelmatig gebruik van. De zogenaamde *Eerste Vrije Statenvergadering* vond, vanaf 15 juli 1572, plaats in deze refter.

De Prins van Oranje, vertegenwoordigd door Marnix van Sint-Aldegonde, werd in deze bijeenkomst erkent als wettig stadhouder der Nederlanden. In de opstand tegen Spanje werd meer eenheid gebracht. In wezen vormde deze vergadering de eerste aanzet tot de staat Nederland in huidige vorm. Zoals G.D.J. Schotel dichtte: *'t beginsel van den staet werd hier het eerst gelegd tot kerck en burgeren baet*. De Augustijnenkerk is door hervomingsgezinden in bezit genomen, de beelden en ver-

sieringen (men sprak wel van 'Paapse kramerij') werden verwijderd en de altaren afgebroken.

De Augustijnenbroeders hadden van de stad te horen gekregen dat zij hun klooster dienden te verlaten en waren naar Brussel vertrokken. De prior van het klooster Johan Crabbius werd gevangen gezet in de Puttoxtoren.

Op 25 juli 1572 vond in de Augustijnenkerk de eerste protestantse predikatie plaats. De kerk viel onder het beheer van de stad en de kerkmeesters.

De kloostergebouwen werden door de Prins van Oranje betrokken wanneer deze in Dordrecht vertoefde. Het grote aantal zalen en kamers maakte het klooster bij uitstek geschikt als residentie, men sprak indertijd van 'het Hoff voor de gouverneurs van den lande', of over het Prinsenhof.

De kloostergebouwen gelegen aan het Steegoversloot, te weten het ziekhuis, de priorskamer, het brouwhuis en de loeven, alsmede de provenierswoningen aan de Nieuwstraat werden verkocht aan particulieren die hier woonhuizen hebben laten bouwen.^[10]

Gebeurtenissen in het Prinsenhof tussen 1572 en 1586

In 1574 kreeg de schutterij van Sint Christoffel of de Heelhaaksdoelen toestemming van de stad om zich in de voormalige kloostergebouwen te vestigen. De schutters waren tot dan toe gehuisvest geweest in een pand aan de overzijde van het Steegoversloot.

De refter ging als doelzaal functioneren, de zaal werd ook wel 'groote zael' genoemd.

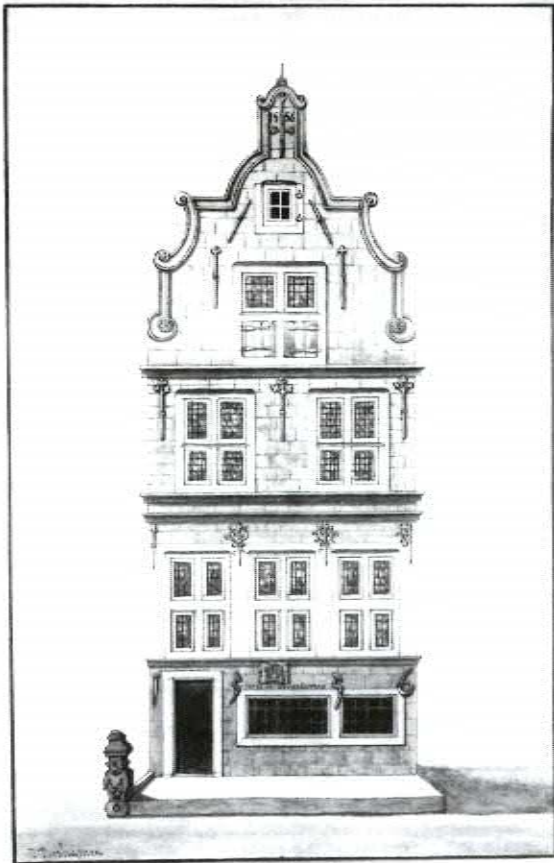
Bij bezoek van magistraten aan de stad, of anderszins activiteiten in het Hof, dienden de schutters de gebouwen tijdelijk te verlaten.

Dergelijke bezoeken en activiteiten vonden in de late zestiende eeuw regelmatig plaats. Zo vonden in 1575 in de 'groote zael' vredesbesprekingen plaats. De belangrijke provinciale synode van 1574 en de nationale synode van 1578 werden beiden in het Hof gehouden. In deze synodes is onder meer de Vrije Kerk en de Vrije Staat geformuleerd.

Toen Robert Dudley, Graaf van Leicester, op 28 december 1585 met groot gevolg Dordrecht binnentrok, nam hij zijn intrek in het huis van de familie Berck aan de Nieuwstraat.

De Statenzaal, de voormalige refter en nadien: 'Groote Zael'. Op 15 juli 1572 vond hier de *Eerste Vrije Statenvergadering* plaats. Na gebruik als eet-, vergader- en doelzaal en als school- en gymnastieklokaal wordt deze ruimte na restauratie in 1972, benut voor sociaal-culturele activiteiten. Tegen de wand drie wandtapijten die achtereenvolgens (v.l.n.r.) voorstellen: Jupiter met Juno en Minerva, Het oordeel van Paris en De Zwijnsjacht. Foto: Auteur, juni 2000.

Voorgevel van het huis *Dit is in Bevereburch*, Wijnstraat 127. Sinds de bouw in 1556 is deze natuurstenen gevel ongewijzigd bewaard gebleven. Tekening: J. Boshamer, 1840. Stadsarchief Dordrecht - D.I. 1613.

De stad was op dat moment nog bezig om het Hof in te richten tot een waardige verblijfplaats voor vorsten en andere hoogwaardigheidsbekleders.

Een 'Hoff voor de Gouverneurs van den Lande' - Zie afbeelding: Augustijnenkerk + Hof rond 1600 op pagina 14.

Ondanks enkele verbouwingen en verfraaiingen in de jaren zeventig, bestond het Prinsenhof nog steeds uit de vroeg zestiende eeuwse kloostergebouwen in laat-gotische stijl. De stad vond dit niet passend voor 'een Hoff voor de Gouverneurs van den Lande' en besloot tot een luisterrijke verbouwing. De toenmalige stadsfabriek (stadswerken) Adriaan Janszoon van Duynen werd belast met de uitvoering.¹⁰ De werkzaamheden vonden plaats in de jaren 1585 tot 1587 en toerden het Hof om tot een waar stadspaleis.

Renaissance in Dordrecht

Voor de architectuur baseerde Adriaan van Duynen zich niet op de ouderwetse gotische bouwstijl, maar op de modieuze renaissancestijl, gebaseerd op de bouwkunst van de klassieke oudheid. De belangstelling voor de klassieke cultuur was in de vijftiende eeuw in Italië ontstaan. Het traktaat van de Italiaanse architect Sebastiano Serlio (1475-1554) was de voornaamste bron

voor de verspreiding van de renaissancestijl over Europa.

Vanaf de vroege zestiende eeuw vond de nieuwe 'antieke' stijl toepassing in de zuidelijke Nederlanden. De modelbladen van de in Antwerpen werkzame Johan (Hans) Vredeman de Vries (1527-1606) hadden grote invloed op de vormgeving van gebouwen in de noordelijke Nederlanden. Het zijn variaties op Serlio met Antwerpse invloeden.

Al vòòr de publicaties van Vredeman de Vries hadden de Dordtenaren reeds kennis gemaakt met de renaissance. Het poortje van de Munt, Voorstraat 186/188 uit 1555 is in renaissancestijl. En het in 1556 voor de familie Van Beveren gebouwde huis *Dit is in Bevereburch*, Wijnstraat 127, is voorzien van een moderne topgevel met in- en uitgezwenkte contouren en krulwerk. De prentseries met dergelijke geveltoppen door Vredeman de Vries verschenen pas na 1565. Het zijn ongetwijfeld de intensieve handelscontacten op het zuiden geweest die de Dordtenaren al vroeg in contact brachten met de nieuwe kunstvorm.

Breda, kasteel, nu KMA Binnenplaats met galerij van Dorische zuilen en arcade van rondbogen met medaillons in de zwikken uit 1536-'38. (bovenste verdieping is uit later tijd). Foto uit: *Bouwstijlen in Nederland*, pag. 28.

Bij de grote verbouwing van het Hof is de traptoren tegen de 'grootte zael' -D- in 1586 vernieuwd en van een geveltop met in- en uitgezwenkte contouren en krulwerk voorzien. De gevel is een variatie op de gevel van de *Bevereburch*.

Een geliefd element in de bouwstijl van de Renaissance is de overdekte zuilengalerij; het liefst vierzijdig omsloten tot een atrium. Een vroeg voorbeeld van een dergelijk atrium in renaissancestijl was terug te vinden in de rond 1531 gebouwde Antwerpse handelsbeurs, beslist bekend bij de Dordtse handelaars in die tijd. Het kasteel van Breda, gebouwd vanaf 1536 naar ontwerp van de Italiaanse schilder Thomas Vincidor de Bologna, was het eerste voorbeeld in het huidige Nederland.

In het Hof heeft men tegen de 'grootte zael' links naast de traptoren een overbouwde zuilengalerij gemaakt. Het mocht blijkbaar niet te veel kosten, want de zuilen waren uitgevoerd in hout en niet in natuursteen. Ook mist deze galerij een arcade. De overbouwning is voorzien van Dorische pilasters (in de muur verwerkte 'zuilen') tussen de vensters. Een tekening van Andries Schoenmaker uit 1730 geeft de oorspronkelijke situatie weer. De huidige zuilengalerij, met Dorische zuilen in natuursteen, dateert van rond 1970 en is een reconstructie.

Op de westelijke en noordelijke kloostergang -B- is in 1586 een verdieping gebouwd. Wellicht om de kosten te drukken bleef de oude kloostergang met zijn gotische spitsbogen gespaard. Deze fungeerde als galerij. De verdieping is als logies ingericht. Ook op de 'cleyne zael' -C- (de vroegere bibliotheek) werd een verdieping gebouwd. De kap op dit gedeelte is bewaard gebleven.

Het in oorsprong gesloten kloostercomplex was reeds in 1572 (naar het Steegoversloot) en 1575 (naar de Voorstraat) opengelegd door poortdoorgangen in de kloostergang. In 1586 zijn deze poorten architectonisch vormgegeven. Op de halfrond getoogde hardstenen poorten verzezen gemetselde gevels in 'rode leytse steen'. De gevels zijn ook hier voorzien van pilasters.

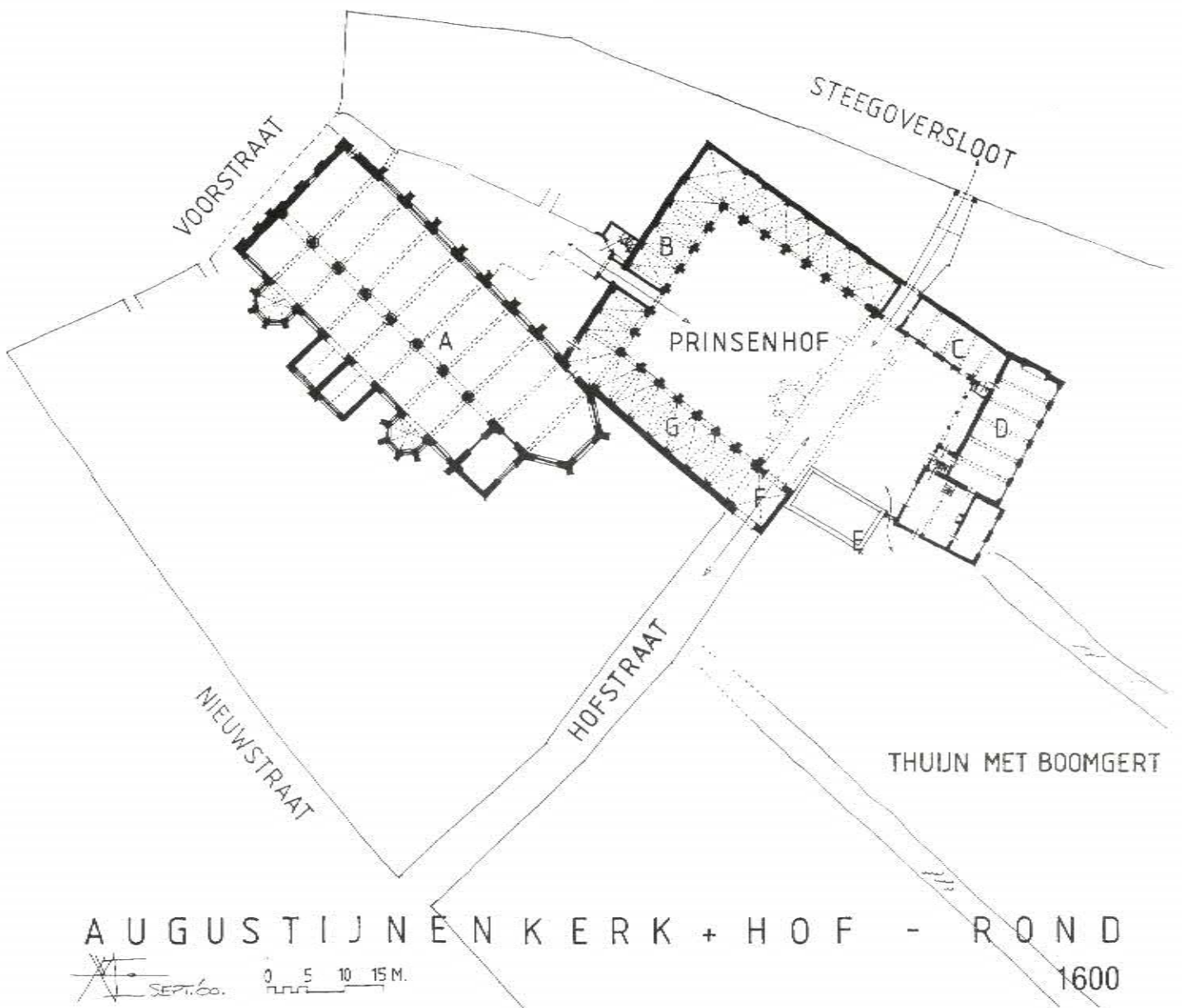
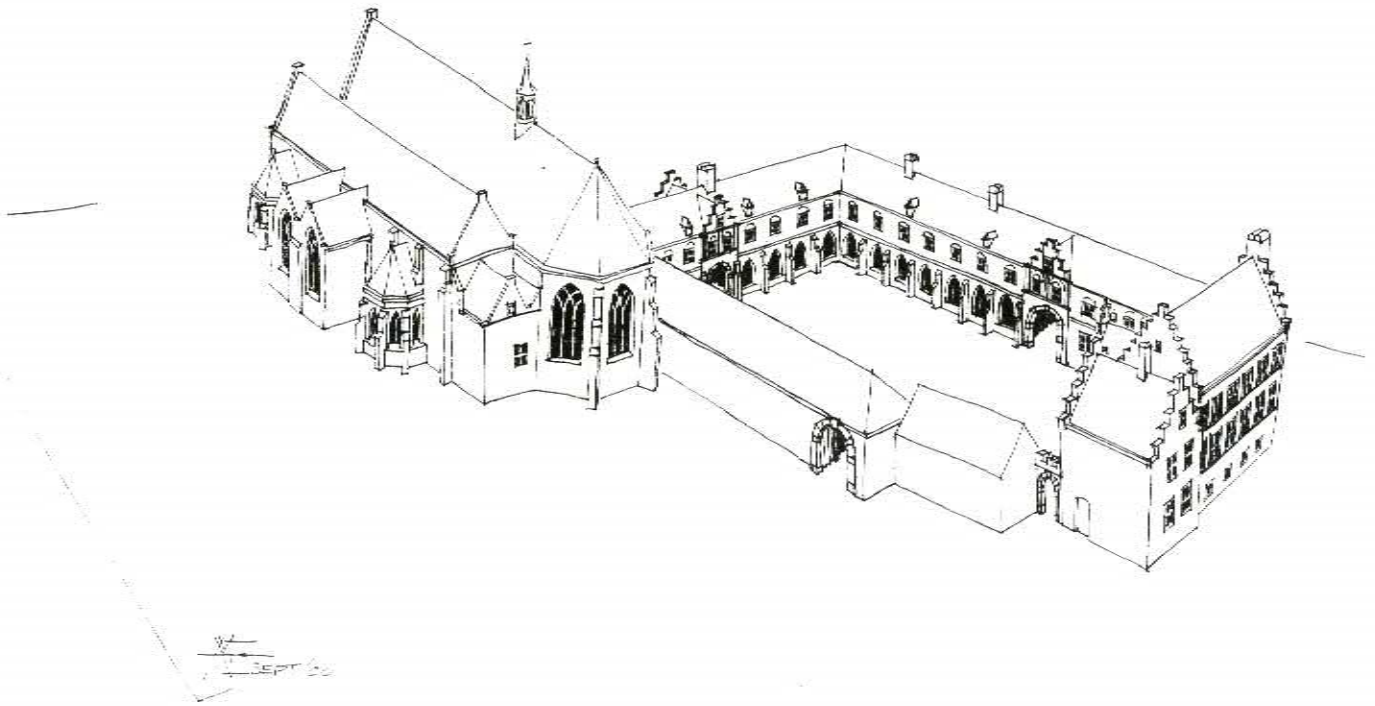
De oorsprong hiervan ligt in de klassieke oudheid. Absoluut niet klassiek, maar zeer Hollands zijn de trapgevels hierboven.

Kort na de verbouwingen in het Hof heeft de stadsfabriek Adriaan Janszoon van Duynen een ontwerp gemaakt voor de nieuwe Riedijkspoort. De bouw hiervan vond plaats in 1589.

De galerij met traptoren tegen de Statenzaal. Boven reconstructie uit 1972.

Onder tekening uit 1730 van Andries Schoenmaker. Links: Poort naar Steegoversloot, rechts poort naar Hofstraat.

Er zijn opvallende gelijkenissen zichtbaar tussen deze poort en de bebouwing in het Hof. Zo zijn de topgevels van de gebouwen terzijden van de poort identiek aan de topgevel van de traptoren tegen de 'grootte zael'. De gevel boven de hardstenen poortdoorgang is evenals de poorten in het Hof voorzien van pilasters. Helemaal is de Riedijkspoort in 1833 afgebroken, slechts tekeningen herinneren ons aan deze fraaie stadspoort.¹²³

Het plein, 't Hoff' genaamd, is vergroot doordat de oostelijke arm van de kloostergang met het aangebouwde lavatorium werd afgebroken. De 'grootte zael' -D- kwam hierdoor aan het 't Hoff' te liggen

De keuken -E- ten zuiden van de Statenzaal ligt op dezelfde plaats als voorheen, maar is in 1586 na afbraak van de kloosterkeuken en de 'cleyne refter', geheel nieuw opgetrokken en van een verdieping voorzien. Boven het 'cousijn van drie lichten in de voorste camer van de keuken' is op de tekening van Schoenmaker een spitsboogvormige vensterboog zichtbaar. Een dergelijke nis is ook zichtbaar in de traptoren. De tekening is overigens weinig betrouwbaar.

Op de zolder van de keuken was het hooi opgeslagen voor de dieren die op de markt werden aangeboden. De beestenmarkt vond eeuwenlang op het Hof plaats. Ringen in de muren getuigen hier nog steeds van.

Naast deze keuken was een smalle doorgang met een fraai 'hertstenen poortgen' wat naar de 'thuyn met boomgert' leidde. In 1620 is door de steenhouwer Jan Adriaanszoon een 'comparkement met het schutterswaepen daarbij staende boven de poort' aangebracht.

De 'Ganck ten Augustinen' is in 1586 verbreed tot Hofstraat.

Vanuit deze straat is in de kloostergang een hardstenen poort gemaakt -F-. In een bestek is sprake van 'een hertsteen poortgen in de gaelde-

rie (galerij) neffens den inganck van de tuyn'. Alle poorten werden bewaakt door schutters. door houten deuren in de poorten was het

Nadat in 1782 de renaissancepoorten aan Hof-zijde waren afgebroken, was de op tekening aangegeven poortdoorgang vanuit de Voorstraat naar het Hof de laatste resterende. Samen met de rechts nog net zichtbare consistorie, of kerkeradskamer uit 1657, is de poort in 1859 tot op de grond afgebroken. De oorspronkelijke trapgevel was in de achttiende eeuw al zo vervallen dat deze provisorisch tot puntgevel was teruggebracht, zoals op de tekening van J. van Lexmond uit 1820 is te zien. De oorspronkelijke toestand is over deze tekening ingetekend. Het huisje links is gefantaseerd. Tekening: Stadsarchief Dordrecht - D.I. 618. Bewerking Auteur, okt. 2000.

De Riedijkspoort aan stadszijde getekend kort voor de afbraak in 1833 door Johannes Rutten. Tekening: Stadsarchief Dordrecht - Gem. Pr. G 1126-1159-299.

'Afkomstig van den Schoorsteen in de Groote benedenzaal (Statenzaal) der Heelhaaksdoelen in het Hof. gesloopt 1834' schreef Johannes Rutten onder deze tekening in 1870. Bij de verbouwing tot stadsschool is de schouw in de Grote zaal verwijderd, het schoorsteenstuk uit deze schouw is hier afgebeeld. In relief het wapen en devies van Karel V: Plus Oultre en jaartal 1552. Tekening: Stadsarchief Dordrecht - D.I. 1152.

mogelijk het Hof hermetisch van de buitenwereld af te sluiten.

De zuidelijke kloostergang -G- is tijdens deze bouwcampagne niet gewijzigd. Vanaf 1589 vond hier de beurs plaats, de 'nieuwe borsse in 't Hoff'. Tot de bouw van de beurs op het Beursplein (Scheffersplein) in 1659, werd er in het Hof gehandeld.

Over de inrichting en afwerkingen van de vele vertrekken in het Hof bestaat zeer weinig informatie. Bekend is dat de verdieping boven de westelijke vleugel uit twee zalen bestond. En de verdieping boven de noordelijke vleugel uit drie kamers.

Deze vertrekken waren ingericht voor het verblijf van hoogwaardigheidsbekleders aan de stad. In de drie kamers werd geslapen, deze waren te verwarmen met schouwen en voorzien van bedsteden.^[3]

Op de verdieping van de 'cleyne zael' bevonden zich 'twee cammerkens' met 'haerden'. Zijn schriftelijke bronnen over de inrichting schaars, afbeeldingen zijn er helaas helemaal niet.

Het Hof op een foto uit 1906 met links het dak van de Augustijnenkerk. Het eenlaagse bouwdeel links in de hoek, met de spitsboogvormige nissen, is het laatste restant van de oorspronkelijke kloostergang. In 1912 zou ook dit deel worden afgebroken en vervangen door het nog aanwezige kerkkantoor. Vergelijk deze afbeelding met de tekening vanuit hetzelfde gezichtspunt op pag. 3. Foto: Ansichtkaart, uitgave Versteeg, nov. 1906.

Afbeelding van den Schoorsteen in de grote benedenzaal der Heelhaaksdoelen in het Hof gesloopt 1834

Groots onthaal

In 1578 bezocht de Graaf van Leicester Dordrecht wederom, hij nam zijn intrek in de nieuwe logiesvleugels van het lusterrijk vernieuwde Hof.

Na hem vertoefden de Prinsen Maurits en Frederik-Hendrik regelmatig met groot gevolg in het Hof. In die dagen ook wel 'Graaf Maurits-hof' genoemd. Zij werden groots onthaald door de stad.

Bekend is dat er in één jaar tijd honderdtwintig feestmalen werden aangericht. Van Nispen dichtte dan ook:

'Te Dort is altyd feest; men vindt er overvloet

*Van bier en edel ooft en edel druivenbloet
En ryckdom en geneucht, wie Dordrecht compt besoecken
Vergeet syn coopmanschap en al syn wijse boecken
Compt vreemdelingh naar hier, hier vindt gij gul onthael
De wijnkan op den disch, de Magistraet aen 't Mael.'*

Op dit hoogtepunt in de geschiedenis van het Hof eindigt dit verhaal. Hoe het verder gaat met het Hof leest u in deel 2, in de volgende uitgave van Dordtse Huizen.

Albert van Engelenhoven, oktober 2000.

DORDRECHT Hof

Graven in de Augustijnenkerk

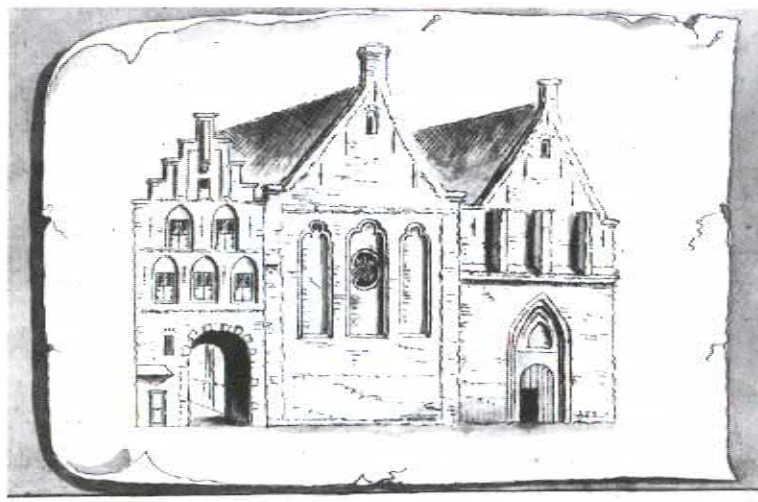
Al eerder is aangegeven dat de inwoners van Dordrecht een voorkeur hadden voor de Augustijnenkerk als laatste rustplaats. In de loop van de eeuwen zijn er vele honderden mensen onder de vloer van de kerk begraven. Tot voor kort waren deze graven verborgen onder een houten vloer. Tijdens de restauratie in 1994-'96 bleek tot ieders verrassing de oorspronkelijke vloer eronder nog gaaf aanwezig en te bestaan uit meer dan tweehonderd natuurstenen grafzerken en graftegels, aangevuld met platen natuursteen, tegels en bakstenen. De situatie van de aangetroffen graven kwam overeen met een tekening uit omstreeks 1700 uit het grafboek. Besloten werd om de vloer met de grafzerken na restauratie in het zicht te laten (zie afbeelding op pagina 4). Enkele bijzondere graven en zerken worden hieronder belicht.

Zwaarste

De grafzerk met het nummer 131 (A) weegt maar liefst ongeveer 6800 kg. en meet 1,94 x 3,43 meter. Na aankoop van deze zestiende eeuwse zerk door het Groot Schippersgilde in 1753 zijn hieronder vele schippers begraven. Alle zerken werden tijdens de restauratie tijdelijk elders opgeslagen, deze zerk is, vanwege het gewicht, als enigste ter plaatse blijven liggen.

Voornaamste

Een van de meest voornaamste personen ligt begraven onder de eenvoudige graftegels 51k (B): Jan van Florence van de Worde, overleden in 1333. Tijdens zijn leven priester in de Augustijnenkerk en klerk van de Graaf van Holland. Een zeer gaaf bewaarde grafzerk is die van Adriaan Maten, nummer 30 (C1), admiraal van de V.O.C. en hier begraven in

De augustijnerkerk en het hofpoortje te Dordrecht

'De Augustijner Kerk en het Hofpoortje te Dordrecht'. Tekening van A. Schoemaker uit omstreeks 1730. De gotische gevels van kerk en poort/kosterswoning aan de Voorstraat. Tekening: Stadsarchief Dordrecht - D.I. 1392.

1738. De grafzerk is in 1996 verplaatst tot naast de preekstoel. (C2)

Oudste

Tegen de noordelijke kerkmuur aan ligt de oudst gedateerde grafzerk en tevens een van de mooiste. Nummer 84 (D) is het graf van Jan van Dvere (Jan van Duren) hij is hier in 1523 begraven. Na hem is het graf nog door vele anderen gebruikt.

Beroemdste

Tallose beroemde Dordtenaren zijn in de kerk begraven, zoals onder meer de familie Berck met grafnummer 141 (E). En burgemeester Cornelis van Beveren die in de Van Beverenkapel is begraven, grafnummer 195 (F). Zie de afbeelding op pagina 6. Ook de bekende Dordtse schilders Aelbert Cuyt (1691), Jacob van Strij (1815) en Abraham van Strij (1826) liggen in de kerk begraven.

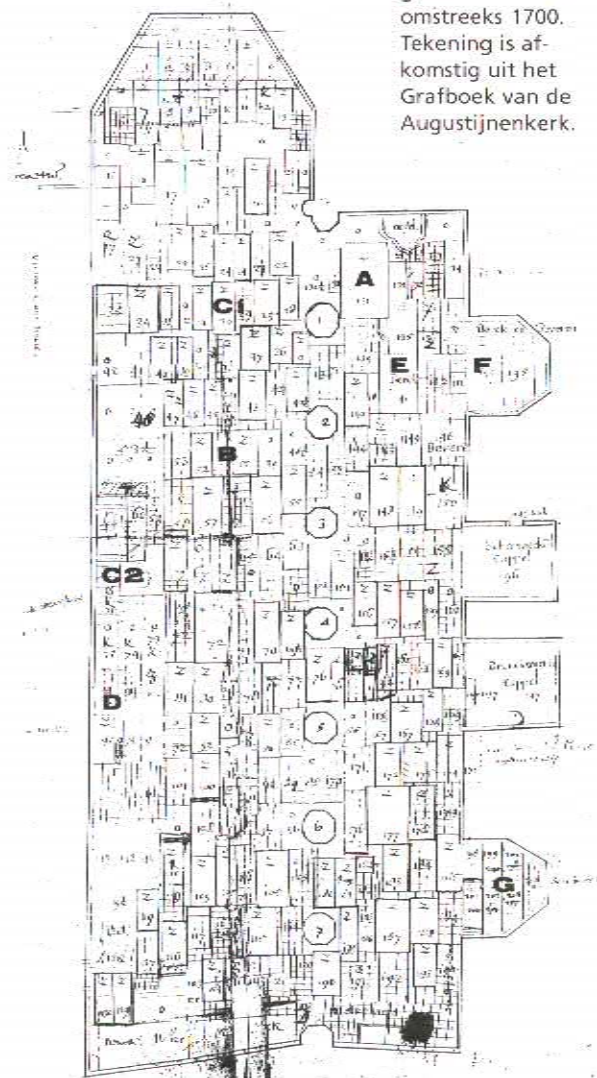
Graven bij de Minderbroeders

In de Schrijverskapel ligt een grafzerk van Arnt Berck, overleden in 1533. Arnt is echter niet bij de Augustijnen, maar bij de Minderbroeders, even zuid-westelijker aan de Voorstraat, begraven.

In 1983 is zijn grafzerk aldaar opgegraven en, met nog twee grafzerken, in 1996 in de Schrijverskapel terechtgekomen (G).

Lees voor een complete inventarisatie en uitvoerige beschrijving van alle graven en zerken, het boek *Sepulture ofte Graftboeck van de Augustijnenkerck te Dordrecht* door A. Nelemans, uitgegeven in 1998.

Plattegrond van de Augustijnenkerk (Voorstraat is onder) met graven en zerken omstreeks 1700. Tekening is afkomstig uit het Grafboek van de Augustijnenkerk.

Het Hof in 1972 tijdens ontgravingswerkzaamheden waarbij de rond 1586 afgebroken oostelijke kloostergang met lavatorium (onder) en de waterput (rechtsboven) zijn ontdekt. De opgegraven muren zijn in de bestrating weer gegeven. Foto naar dia van de heer W. van de Berg, 1972.

Verklaring van enkele voorkomende bouwkundige Begrippen: (alfabetisch)

(zie ook de bouwkundige termen van een houtskelethuis in Dordtse Huizen no. 4, pagina 16)

ARCADE: Boogstelling, bogenrij.
 DAKSPOOR: Balk van dakvoet tot nok, draagt de dakbedekking.
 FLIERING: Horizontale draagbalk in kapconstructie onder de DAKSPOREN.
 GALERIJ: Overdekte gang.
 GEBINT: Samenstel van horizontale en verticale balken en schoren, een constructie vormend.
 GEWELF: Gebogen houten of stenen constructie die een ruimte overspant.
 GOTIEK: Bouwstijl tussen circa 1200 en 1550.
 HAANHOUT: Horizontale balk als verbinding tussen twee DAKSPOREN.
 HALLENKERK: Kerk waar hoofd- en zijbeuk(en) van gelijke hoogte zijn.
 KAPITEEL: Versierde bekroning van een ZUIL of PILASTER.
 KOOLBLADKAPITEEL: Met beeldhouwwerk in de vorm van koolbladen versierde bekroning van een ZUIL.
 KOOR: Deel van de kerk, aan oostzijde, met het (hoofd)altaar.
 KORBEEL: Houten schoor tussen MUURSTIJL en MOERBALK. Onderdeel van gebintconstructie.

MOERBALK: Dragende hoofdbalk met balken hier dwars op (kinderbinten) een vloerconstructie vormend.
 MONTANT: Stenen stijl in een (kerk)venster.
 MUURSTIJL: Houten stijl in muur, onderdeel van gebintconstructie.
 PILASTER: Verticale verdikking in muur. Voorzien van basement en KAPITEEL.
 RENAISSANCE: Stijl, omstreeks 1420 in Italië ontstaan. Vanaf circa 1530 tot 1630 in Holland. Navolging van de Griekse en Romeinse kunst.
 SCHAARGEBINT: Twee schuinstaande stijlen met horizontale dekbalk, een kappebint vormend.
 SCHALKEN: (Knecht) Drager in de vorm van colonnet (halfzuiltje) in PUIJLER of GEWELF.
 SCHEIBOOG: Bogen ter afscheiding tussen hoofdbeuk en zijbeuk.
 SCHIP: Hoofdbeuk van een kerk met aan weerszijden een of meer zijbeuken.
 SLEUTELSTUK: Console-achtig plat stuk hout onder oplegging MOERBALK. Onderdeel van gebint.

SLUITSTEEN: Soms beeldhouwde steen als sluiting van GEWELF of BOOG.
 SPITSBOOG: Twee elkaar snijdende bogen met gelijke straal die een spitse boog vormen.
 SPORENKAP: Dakconstructie waarbij de dakbedekking wordt ondersteund door DAKSPOREN.
 STEUNBEER: Verzwaring van muur om zijdelingse druk op te vangen.
 STRAALGEWELF: GEWELF waarvan de ribben vanuit één punt schijnen uit te gaan.
 TONGEWELF: (Zie GEWELF.) Tunnelvormig gewelf half-cirkel- of spitsvormig van doorsnede.
 TRACERING: Decoratieve vulling van natuur- of baksteen boven in venster.
 TREKBALK: Balk aan voet van kapconstructie, om het uitwijken van de muren te voorkomen.
 ZADELDAK: Dak met twee tegen elkaar geplaatste hellende dakvlakken.
 ZUIL: Ook pijler: Verticale stenen ondersteuning van bovenbouw, vaak op bogen.

Literatuur:

Over de Augustijner bedelorde, de kerk en het klooster in Dordrecht, en het gebruik als Hof na 1572, is veel geschreven, voor dit artikel is gebruik gemaakt van de volgende literatuur:

M. Balen, *Beschrijvinge der stad Dordrecht*, Dordrecht 1677.
Pagina 130-136 & 807.

G.D.J. Schotel, *Het klooster, het Hof en de kerk der Augustijnen te Dordrecht*, Dordrecht 1861.

J.L. van Dalen, *Geschiedenis van Dordrecht*, Dordrecht 1931-33. Het Augustijnenklooster, pagina 739-753.

G. Berends, Documentatie 'Het Hof te Dordrecht' typescript, Zeist 1970.

Jaarverslag 1971 Vereniging Oud-Dordrecht, Dordrecht 1972. W. v.d. Berg, De restauratie van het gebouw der Statenzaal in het licht van het 400 jarig herdenken van de Eerste Vrije Statenvergadering in 1572.

Holland, regionaal-historisch tijdschrift, augustus 1972. P.L. Penning-nieuwland, Het Hof in Dordrecht, pag. 182-196. W. Veerman, Restauratie van de Statenzaal, pagina 197-199.

C.J.P. Lips, *Wandelingen door Oud-Dordrecht*, Zaltbommel, 1974.
Hoofdstuk XIV. Augustijnenklooster en -kerk, Hof en Hofstraat.

H. Sarfatie, *Verborgene steden, stadsarcheologie in Nederland*, Amsterdam 1990.

M. van Baarsel, *Van Aardappelmarkt tot Zwijndrechts veerhoofd*, Hilversum 1992.

A. Nelemans, *De Augustijnenkerk van Dordrecht*, Dordrecht 1993.

G. van Engelen, *Het Augustijnenklooster*, Dordrecht 1993. (reeks: Dordtse monumenten)

J. van Herwaarden e.a. *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572*, Dordrecht/Hilversum 1996.
Hoofdstuk 17: Kloosters.

M.E. Stades-Vischer, *De Dordtse Augustijnenkerk, bouwhistorisch op-nieuw bekeken*, typescript, Zeist 1996.

R. Meischke, H.J. Zantkuijl en P.T.E.E. Rosenberg, *Huizen in Nederland - Zeeland en Zuid-Holland*, Zwolle 1997. Hoofdstuk VI: Traditie en tractaten (ca. 1580-1640)

A. Nelemans, *Sepulture ofte Grafboeck van de Augustijnenkerck te Dordrecht*, Sliedrecht 1998.

Noten:

(1) M.E. Stades-Vischer - De Dordtse Augustijnenkerk, bouwhistorisch op-nieuw bekeken, typescript, Zeist 1996. Pagina 12: Muurwerk.

'Een knik in de muur van de laatste schiptravee wijst er op dat de muren niet volkomen op elkaar aansluiten. Dit duidt op een bouwfaseverschil, waarbij de richting van de bovengrondse muur mogelijk werd aangepast aan het verloop van een in een enigszins afwijkende richting gelegen fundering van een oudere muur.'

(2) Ibidem 1.

Pagina 4: Gevels.

'De oostelijke sluitgevel van de zijbeuk heeft tot op ca. 6 meter hoogte metselwerk in kruisverband van grote bakstenen (250 mm.) Daarboven is de muur opgetrokken uit het alom toegepaste kleinere formaat baksteen (200 mm.)'

Pagina 12: Muurwerk.

'De binnenmuren bleken grotendeels gemetseld van bakstenen met formaten van 190-200 x 90-100 x 50 mm. Delen bestonden echter uit grotere formaten geelrode bakstenen. Bakstenen van 250-255 x 120-125 x 60-65 mm. waren bijvoorbeeld gebruikt tot op de kaphoogte in de eerste travee van de noordmuur en bovendien onderin de zuidmuur van de zuidbeuk.'

(3) Ibidem 1.

Pagina 4: Gevels.

'Het vuurhuis (de voormalige sacristie) is met de zuidmuur koud tegen de steunbeer van de zijbeuk aangezet. Baksteenformaat vuurhuis zuidzijde 220x115x50 mm, 10 lagen = 660 mm.'

(4) Ibidem 1.

Pagina 6-7: Daken, kappen en gewelven. 'De eikenhouten kappen van de hoofd- en de zijbeuk tonen een zeer gaaf totaalbeeld. Zowel bij de hoofdbeuk als bij de veel lagere zijbeuk is er sprake van een sporenkap met juk-, ofwel ogyffspanten plus aparte nokspanten.'

'De houten spitsbooggewelven worden gevormd door ogyffstijlen die rusten op een afzonderlijke geprofileerde voorlijst.

Pagina 8: Telmerken

'De kappen van de hoofd- en van de zijbeuk van de kerk tonen een compleet systeem van telmerken'. (zie hiervoor verder het betreffende onderzoeksrapport)

(5) G. Berends - Documentatie 'Het Hof te Dordrecht' typescript RdMz, Zeist, 1970.

(Pagina 39) Uit posten in de Thesauriersrekeningen over 1586 blijkt:

'...diuershe wercken int hoff gemaect, als de twee nyen cameran in de keuken, den winter Reventer ende anders...'. Beide vertrekken zijn in 1586 geheel verbouwd, lees afgebroken en nieuw opgebouwd.

(6) Ibidem 5.

(Pagina 32) Uit posten in de Thesau-

riersrekening over 1586 blijkt:

'...van 't maecken ende timmeren van de galerije, staende voor de muyr van de groote sael (v.m. refer) tusschen de cleyne sael ende de trap op de plaetse van 't hoff...' (is de spiltrap)

(7) J.L. van Dalen - Geschiedenis van Dordrecht, Dordrecht 1931-33. Het Augustijnenklooster, Pagina 744: In een ordonnantie op de markt in de 16de eeuw staat dat er vanaf het 'Augustinen sieckhuys achterwaerts' aan beide zijden van het Steegoversloot 'beesten gestelt' mogen worden, maar dat dit hiervoor, nabij de Voorstraat, niet mag 'om de benautheyt van derselver strate wil'. Het Steegoversloot werd nabij de Voorstraat aanmerkelijk smaller.

(8) Ibidem 5.

(Pagina 51) Post in de Thesauriersrekening over 1586:

'...streckende van de kerck tot aan de gevel, aen't ander eynde van denzelfden trant (=westelijke kloostergang) daer de priorscamer jegens aen staet...'. Hieruit blijkt dat de priorskamer op de kop van de westelijke kloostergang, aan het Steegoversloot lag.

(9) Ibidem 7.

(Pagina 745) Ook het brouwhuis was hier gelegen. Op 20 januari 1575 verkocht de stad n.l. aan Pieter Pieterszn. 'waert in 't Vlies en Frans Staetszn. 'waert in de Lelye' 'een geheel huys en erve met sijn toebehooren staende in't Steechoversloot, 't welk plach te wesen het brouhuys van den Augustijnen...'

(10) zie noot 9.

(11) C.J.P. Lips - Wandelingen door Oud-Dordrecht, Zaltbommel 1974. Volgens Lips heeft de stadsfabriek Adriaan Janszoon van Duynen in 1586 voor het 'Nieuwe Werck' het stedenbouwkundige plan gemaakt. (pagina 201) Er zijn geen schriftelijke bronnen bekend waaruit de direkte betrokkenheid van Van Duynen met de verbouwingen in het Hof blijkt. Maar het feit dat hij stadsfabriek was in 1586, het Hof stadsbezit, en er bovendien duidelijke overeenkomsten in architectuur bestaan tussen aan Van Duynen toegeschreven werk en de bebouwing in het Hof, maakt deze veronderstelling zeer waarschijnlijk.

(12) Ibidem 11.

Voor het ontwerp van de Riedijkspoort is de hulp ingeroepen van de meester-metselaar en steenhouwer mr. Anthonis. Volgens Lips was Adriaan van Duynen de architect van de poort. (pagina 589)

(13) Ibidem 5.

(pagina 52) Post in de Thesauriersrekening over 1586:

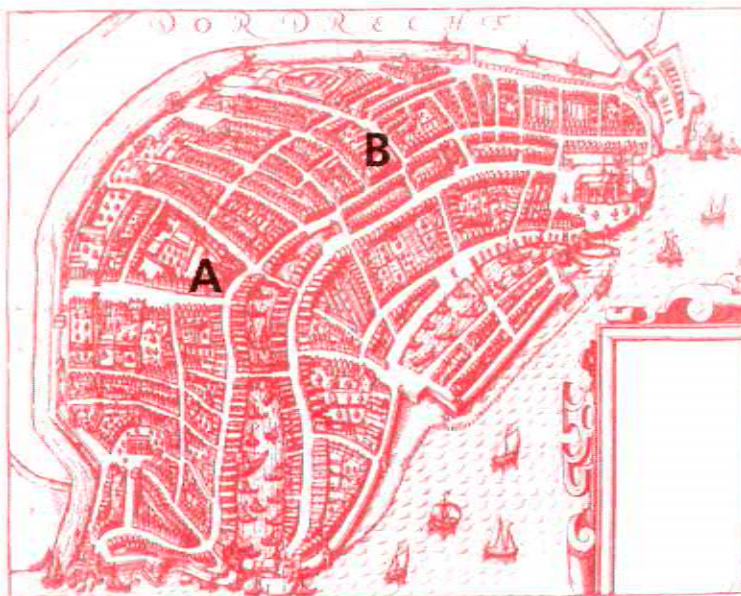
In de drie kamers zijn gemaakt: 'Drie betsteeden met koetsen dear onder...' '...mitsgaders drie mantels voor de schoorsteenen...' '...ende leverantie van hout van drie gescreijwecte scoorsteenmantels'.

Het Hof in Dordrecht en enkele hoofdrolspelers in de geschiedenis ervan.

Links: Joannes Crabbe (1540 - 1598), de laatste prior van de Augustijnen in Dordrecht. Gravure door Cornelis Galle. Midden: Cornelis van Beveren (1524 - 1586), in 1572 de eerste protestantse (gereformeerde) burgemeester van Dordrecht. Gravure door I. Suijderhoef. Rechts: Prins Willem van Oranje (1533 - 1582), Stadhouders der Nederlanden. Gravure door Hyronimus Wierix.

Dordrecht in 1567 door L. Guicciardini. A: Augustijnenklooster. B: Minderbroedersklooster.

Colofon

Dorÿse Huizen is een uitgave van Stadsontwikkeling Dordrecht, Afd. Ruimtelijk Beheer, Taakgroep Monumentenzorg, Postbus 360, 3300 AJ Dordrecht. Redactie: Albert van Engelenhoven, Tel. (078) 639 65 45

Deze uitgave wordt toegezonden aan belanghebbenden en geïnteresseerden. U kunt, uitsluitend schriftelijk, kosteloos een exemplaar aanvragen of een abonnement nemen. Schrijf hiervoor naar het secretariaat van de Afd. Ruimtelijk Beheer, Postbus 360, 3300 AJ Dordrecht.

Vormgeving en druk: Stadsdrukkerij Dordrecht. Gedrukt op chloorvrij gebleekt papier, dus minder milieubelastend. Oplage: 2700 exemplaren.